

Zagrebački HNK kao društveni locus i platea

> Miriam Mary Brgles:

Borba za moć: politika, umjetnici i publika

Društveni aspekti razvoja Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu

Citadela libri/ Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb, 2020.

NOVE KNJIGE

Povezanost kazališta i društva u različitim je vremenima i na različite načine teatrološki tematizirana i obrađivana. Teatrologija se kao zasebna znanstvena disciplina dugo nastojala odvojiti od književnosti, a kad se odvojila, pokazala se potreba interdisciplinarnog povezivanja teatrologije s drugim humanističkim i društvenim disciplinama. To nije neobično uzme li se u obzir uključenost različitih umjetnosti u pripremi i izvedbi kazališne predstave, ali još je zanimljivije – i još je manje istraženo – kako je kazališna umjetnost povezana s društvom u najširem smislu pa odatle proizlaze i kulturno-teorijske rasprave o važnosti kazališta, ali otvaraju se, primjerice, i pitanja povezana s kulturnom politikom i menadžmentom kulture. Nadalje, među neistraženim je poglavljima hrvatske teatrologije i kazališna publika, a znanstvenim su diskursom nedovoljno obrađene različite kazališne struke, odnosi umjetnika s upravom, kazališni zakoni i pravilnici...

Knjiga Miriam Mary Brgles jedan je od uspješnih pokušaja da se sociološki pristupi temama vezanima za povijest i sadašnjost zagrebačkoga Hrvatskoga narodnog kazališta. M. Brgles poslijedoktorantica je na Odjelu za sociologiju Hrvatskoga katoličkog sveučilišta, bavila se istraživanjem publike, radila je i kao viša stručna savjetnica za marketing i rukovoditeljica prodaje u zagrebačkom HNK-u od 2006. do 2018. te u Gradskom kazalištu Trešnja od 2018. do 2019. Sudjelovala je u izradi strateških planova kazališta, što je zacijelo dalo dodatan poticaj za pisanje doktorata na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na temelju kojega je 2020. objavljena knjiga u izdavačkoj kući Citadela libri u sunakladničtvu s Hrvatskim katoličkim sveučilištem. Uspostavivši poveznicu dviju etapa u povijesti zagrebačkoga kazališta – onu s kraja 19. stoljeća i onu na početku 21. stoljeća – autorica istražuje odnos politike, uprave, umjetnika i publike. Pritom je i knjiga koncipirana dvodijelno: u prvom se dijelu istražuju navedeni odnosi u 19. stoljeću, potaknuti uspostavom hrvatskog jezika na kazališnoj pozornici 1860. i člankom LXXVII iz 1861. pa sve do otvorenja nove kazališne zgrade 14. listopada 1895., a u drugom se dijelu knjige autorica bavi vremenom uoči i oko 150. obljetnice u zagrebačkom HNK-u.

Odabirući kao središnju metodu istraživanja studiju slučaja (*case study*), u starijem razdoblju autoricu zanimaju sociološka pitanja kao što su, primjerice, povijesni kontekst inicijative za gradnju nove kazališne zgrade, učinci nove urbane cjeline grada i prijepori oko izbora lokacije za gradnju kazališta, društvene elite toga vremena, imenovanje intendanta Stjepana Miletića i načini funkcioniranja njegove uprave, struktura kazališne publike i položaj umjetnika toga vremena. U suvremenosti se bavi kulturnim politikama, zakonima i strategijama nastojeći dokazati zašto su važni za opstanak i reprezentiranje kazališta, analizira kako je došlo do krize izbora intendanta 2012., kakav je institucionalni ustroj kazališta, što publika misli o radu te kazališne kuće, istražuje sociodemografsku strukturu publike, životne stilove umjetnika i njihove stavove o odnosu politike i kulture te kazališta i umjetnika, a odgovara i na pitanje zašto kazalištu trebaju

razvijeni marketinški alati i tehnike. M. Brgles ustvrđuje da takvo sociološko istraživanje u hrvatskoj literaturi dosad nije provedeno, ali polazi od teatrolozima poznate Duvignaudove sociologije kazališta prema kojoj se priroda kazališta i njegove funkcije neprestano mijenjaju, no kazalište zrcali i sliku društva u kojoj publika reprezentira javno mnijenje, glumci nositelji stvarne akcije, a organizator znači akciju dotične grupe. Na tom autorica gradi i nov metodološki pristup u istraživanju kazališta objedinjujući međuodnose publike, umjetnika i uprave.

Studija slučaja mješovitoga tipa metodološko je ishodište obiju navedenih cjelina knjige, no obuhvaća promatranje sa sudjelovanjem (utemeljeno i na vlastitom radnom iskustvu u zagrebačkom HNK-u), polustrukturirane intervju s upravom i kazališnim umjetnicima, ankete za kazališnu publiku te analize sadržaja arhivske građe i ostalih izvora koje objašnjavaju utjecaj zagrebačkoga kazališta na društvo i reprezentaciju kulturnoga identiteta. Za društvene znanosti intrigantan izbor mješovite metodologije prilagođen je dvama povijesno udaljenim razdobljima i prilagođen potrebama odabrane teme. Za analizu odnosa s kraja 19. stoljeća pomno je popisana građa iz različitih institucija, pri čemu se autorica rukovodila istraživačkim pitanjima o manje poznatoj i nedovoljno istraženoj građi. U očima povjesničara kazališta uzorno popisana arhivska vrela (velikim dijelom službena korespondencija, dopisi, potvrde, ugovori, zakoni, pravilnici...), od kojih je dio i objavljen u knjizi, mogla bi djelovati suhoparno da im nije pridruženo sociološko tumačenje u svjetlu naznačenih pitanja, često potkrijepljeno Miletićevim bilješkama iz *Hrvatskoga glumišta* ili tadašnjom kazališnom kritikom. Sve navedeno pridonijelo je taksativnom pobrojavanju programskih i poslovnih ishoda Miletićeve intendature, što je poslužilo i kao priprema za poveznicu prema 21. stoljeću.

Taj u historiografskom smislu izrazito smion i dugačak skok, kojim je zaobiđeno cijelo stoljeće postojanja zagrebačkoga kazališta i brojne mijene u međuodnosu politike, uprave, publike i umjetnika, svoj doskok pronalazi u prvim pitanjima o kulturnoj politici koju je valjalo osmisliti nakon osamostaljenja Hrvatske i oblikovati je u zakone i strategije. Glavno problemsko čvorište autorica pronalazi u nacionalnom predznaku hrvatskih kazališta koji se pokazuje u dvostrukom smislu. S jedne strane riječ je o javnim ustanovama koje su fiksna točka glazbeno-scenskih i dramskih umjetnosti, a s druge se strane postavlja pitanje o možda i pretjeranom utjecaju koji, zahvaljujući zakonskoj regulativi, nad narodnim kazalištima imaju njihovi osnivači: gradovi i država. U drugom se dijelu analiziraju dokument i nacrt *Hrvatska*

u 21. stoljeću. *Strategija kulturnog razvitka* s iscrpnim osvrtom na udio zagrebačkoga kazališta. Posebno je poglavlje posvećeno legislativi kao znaku političkog odlučivanja u kulturi, a riječ je o tekstu koji se bavi izmjenama Zakona o kazalištu i imenovanju intendanta 2013. godine. Slijedi „pogled iznutra“ koji u novom poglavlju donosi opis strukture zagrebačkog HNK-a i analizu njegova rada u digitalnom dobu, a već na početku poglavlja postavlja se pitanje koliko je središnja hrvatska kazališna kuća spremna za moderan i digitalno napredan pristup, s obzirom na administrativni kontekst odredbi i ograničene financijske okolnosti.

Nakon istraživanja fundiranih u kvalitativnim metodama, slijedi kvantitativna analiza publike i njezinih navika u dvjema sezonama, 2007./2008. i 2011./2012., iskazana brojkama, tablicama i postotcima. Budući da je riječ o dvjema sezonama, šteta je što se, zbog financijskog ograničenja, u ovoj knjizi nisu našli i usporedni grafikoni koji bi zacijelo efektivnije ilustrirali kretanja u učestalosti posjećivanja kazališta, utjecaju cijena ulaznice i pretplate na broj odlazaka u kazalište, visini zadovoljstva ukupnim (i odvojeno dramskim, opernim i baletnim) repertoarom, izjave o praćenju kazališne kritike i njezinu utjecaju na odlazak u kazalište (čini se da publika ne haje odviše za riječ kritike)... Navedene podatke svatko može sam za sebe usporediti, ali zanimljivo je da je zadovoljstvo publike trima umjetničkim granama u prvom mjerenju u sezoni 2007./2008. pripadalo najvećim dijelom baletu (61,7%), potom operi (23,9%) i najmanje dramama (14,4%), da bi se u sljedećem mjerenju 2011./2012. uravnotežilo. Balet je dobio 36,7%, a opera i drama po 29,9%. Prema sociodemografskoj strukturi u publici prevladavaju žene, a dominiraju visokoobrazovane osobe srednjeg sloja, zaposlene u državnim i javnim službama. Na temelju provedenih intervju nastala su posljednja potpoglavlja drugoga dijela knjige u kojima M. Brgles navodi zanimljive odgovore ispitanika, a jednako su poticajni – posebice za one koji osmišljavaju kulturnu politiku – transkripti intervju s HNK-ovim umjetnicima i umjetnicima, objavljeni među priložima na kraju knjige. Sudeći prema knjizi M. Brgles, svaka borba za moć, bez obzira na ideološki predznak, uvijek ima istu žrtvu – publiku – a bez nje nema ni kazališta. Vjerojatno to i jest razlog što je autorica, osim svojim *haenkaovcima*, knjigu posvetila „vjernoj publici“.

U završnom dijelu knjige autorica izgrađuje čvršći most između dviju vremenski znatno udaljenih točaka u životu zagrebačkog HNK-a uspostavivši poveznice između Miletićeva i našeg vremena, i ustvrdivši da se tadašnje i današnje okolnosti nisu bitno promijenile te

da je kazalište poprište borbe za moć političkih elita. Međutim, M. Brgles u knjizi donosi i neke smjernice kojima bi se HNK trebao rukovoditi, poput razvijanja izvrsnosti na temeljima jezika, repertoara i stila, smanjivanja utjecaja politike, uključivanja publike, usavršavanja umjetnika, ali i produblivanja komunikacije uprave s vlasnicima i javnošću. Nadalje, prema autoričinu sudu, kazalište bi moglo obavljati i druge djelatnosti, smanjiti birokratske postupke, reformirati administrativne cjeline i uporno tražiti potporu vlasnika i osnivača za obnovu zgrade i, što je stalna točka u upravljanju zagrebačkim kazalištem, izgradnju druge scene. Kad M. Brgles naglašava da bi se kazališna djelatnost trebala ponajprije

Darko Lukić

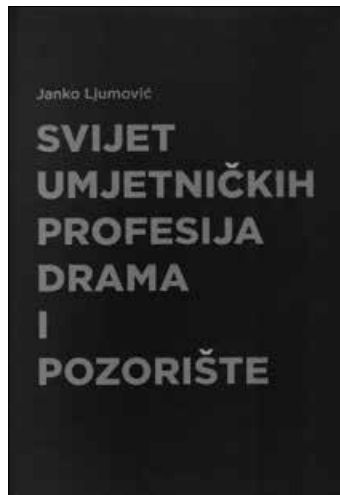
Pojmovnik i orijentir za različite vrste javnosti

> Janko Ljumović:

Svijet umjetničkih profesija - drama i pozorište

Udruženje dramskih umjetnika Crne Gore i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2020.

NO
VE
KNJI
GE

reprezentirati izvedbama predstava i marketinškim projektima, otvara put prema neophodnosti novih strategija koje će omogućiti da i kazalište i ostala područja kulture uhvate korak s nekim zapadnoeuropskim zemljama u kojima je kulturna industrija na četvrtom mjestu (kao što stoji u knjizi, nakon – sic! – automobilske, strojarske i financijske industrije). Menadžment kulture doista je razmjerno neiskorišten, a važna disciplina kojoj se hrvatsko društvo tek uči, ali valja očekivati da će političke elite, ako već i jesu neizbježne, omogućiti da se stečena znanja uskoro iskažu i u kulturnoj praksi, i da pridonese živosti kulturnog okruženja, kazališnog i svakog drugog. ■

Sveučilišni profesor, kazališni praktičar i dugogodišnji važni (su)dionik kulturne politike u Crnoj Gori i regiji, mr. sc. Janko Ljumović, za svoju treću autorsku knjigu (uz brojna koautorstva, uredničke izdanja i suradnje u zbornicima i časopisima) odabrao je izazovnu i zahtjevnu kombinaciju monografije, udžbenika, priručnika i knjige koja popularizira znanost o umjetnosti.

Na 120 stranica s jedanaest tematskih cjelina u formi kraćih ili dužih poglavlja, te s velikim brojem tematskih jedinica koncipiranih ili kao potpoglavlja ili kao natuknice, s predgovorom i sažetkom, ilustracijama, popisom literature i kazalom pojmova te bilješkom o autoru, rukopis *Svijet umjetničkih profesija - drama i pozorište* donosi na jednom mjestu sažet i okupljen, širok i raznovrstan materijal o kazališnim profesijama kakav se u sveučilišnim zajednicama regije još nije pojavio u ovako detaljnom rukopisu oslonjenom na domaćim iskustvima i praksama.

Sam autor artikulira svoj cilj i očekivanu publiku vrlo precizno naglašavajući kako „monografija predstavlja koristan pojmovnik i orijentir za različite vrste javnosti, od studenata umjetnosti do stvaralaca i konačno publike,” (str. 9) Autor polazi od pojma profesije i potom

cijelu kompleksnost produkcije, distribucije i konzumacije kazališne umjetnosti sagledava kroz prizmu njezinih profesija i kriterija profesionalizma. Svakoj navedenoj profesiji, osim opisa, objašnjenja i konkretiziranja, autor podcrtava dignitet, ili nekim konkretnim primjerom ili vlastitim komentarom.

Baveći se pojedinačno i zasebno svim onim profesijama koje čine ukupnost i složenost kazališnog sustava, Ljumović pokriva široko područje ulazeći i horizontalno i vertikalno u „pozorišni sistem kao složeni socio-kulturni lanac sa mnoštvom uloga, pojedinaca i institucija, ili sistem sastavljen od više podsistema, pozorišnih institucija i samostalnih grupa, umjetnika i saradnika, obrazovnih i naučnoistraživačkih institucija pa sve do publike.” (Str. 12).

Svjestan koliko je to zahtjevna zadaća i koliko je široko obuhvatno područje koje želi uključiti, autor metodološki odabire sinkretički pristup koji od sveučilišnog udžbenika, profesionalnog priručnika, stručnog leksikona i kazališne enciklopedistike uzima ono što je najkorisnije i što će najčvršće podržati stalnu namjeru rukopisa da objedini, poveže, sistematizira, klasificira, objašnjava, raščlanjuje, poučava, ukazuje, potiče na razmišljanja i pitanja, a u isto vrijeme ne opterećuje buduće čitateljice i čitatelje ni redundancijom ni digresijama.

Ljumović tako u rukopisu daje detaljnu prezentaciju ključnih pojmova (kazališnih profesija) u njihovom lingvističkom, komunikacijskom, teatrološkom, produkcijskom, društvenom i povijesnom kontekstu, ali ih pritom još i dodatno autorski komentira i objašnjava. Objašnjenja autor temelji na najrelevantnijim postojećim pojmovnicima, ali i na teorijskim razmišljanjima o navedenim pojmovima koja preuzima od teoretičarki i teoretičara s vrlo ozbiljnim autoritetom, i to u pravilu više njih iz regionalnog i svjetskog okruženja. Pritom na više razina postiže uvjerljive učinke: daje čitateljicama i čitateljima na uvid raznovrnost teorijskih pristupa, njihova raznolika tumačenja, poziva ih na vlastito promišljanje i zaključivanje o tome, potiče ih na razmišljanje o temi i otvara mogućnost novih, posve različitih interpretacija. Takav postupak Ljumovićevu elaboriranju pojmova svakako dodaje težinu” i ozbiljnost, kao i širinu koja uvelike prelazi i prevladava sažetost enciklopedijske natuknice, poroznost individualnih razmišljanja o konkretnom pojmu i ograničenost jednostranog pogleda s osloncem na samo jedan teorijski diskurs.

Sve obrađene pojmove, nazive, ali i same profesije i struke raščlanjuje Ljumović na podvrste, hijerarhizira ih, dovodi u funkcionalnu vezu, objašnjava im sličnosti

i razlike, a donosi i konkretne primjere iz vlastite ili bliške mu prakse, kojima potkrepljuje i potvrđuje teorijsku elaboraciju.

U isto vrijeme, konkretni domaći primjeri predstava uključenih kao referentna uporišta za pojašnjenje i praktično dokazivanje teorijskih postavki, odabrani su tako da budućim studenticama i studentima sveučilišta na kojemu Ljumović radi (a koje i koji su pretpostavljena i već u uvodu zazvana primarna publika) budu u bliskim arhivima jednostavno i lako dostupni kao mogućnost dodatnog saznanja, istraživačke provjere i žive ilustracije teorijskog teksta.

Autor je u postupnom izlaganju profesija odlučio poštovati uobičajen redoslijed u programskim knjižicama i na plakatima, iako je jednako tako mogao izabrati najjednostavniji i najčešći abecedni redoslijed ili ih posve slobodno asocijativno povezivati. Mogao se odvažiti i na neku posve neuobičajenu vlastitu hijerarhiju, odnosno autorsku valorizaciju u kojoj bi pokazao kako on, kao teoretičar i praktičar s dugogodišnjim bogatim iskustvom vidi i osjeća proces suradnje između svih tih profesionalnalki i profesionalaca. No odabir ustaljenog, uobičajenog redoslijeda navođenja iz kazališnih materijala kao što su programske knjižice i plakati ukazuje na autorovu želju da se teorijski aspekt ovog rukopisa u što većoj mjeri približi postojećoj konkretnoj praksi i saživi s njom kao druga strana iste logične cjeline, kao teorijsko elaboriranje praktičnog djelovanja. Upravo u tom smjeru i sve odabrane studije slučaja dodaju enciklopedijsko-leksikonskom materijalu plastičnost, živost i uvjerljivost. Teorijski pojmovi dobivaju tako imena, prezimena, lica i glasove, a akademski se pojmovi pretvaraju u kazališne slike.

Posebna edukativna nakana u ovom rukopisu očita je u poglavlju koje se bavi metodologijom umjetničkog istraživanja. Izlažući konkretne upute o koncipiranju, osmišljavanju, postavljanju i razvoju istraživanja, pretpostavljenim ciljevima i očekivanim rezultatima, kao i pravilima struke po kojima je sve to potrebno izvesti, Ljumović daje sažet, pregledan i vrlo upotrebljiv priručnik za svaki ozbiljniji analitički pristup, svakako potreban suvremenim studenticama i studentima u nastavnim procesima koji sve intenzivnije amalgamiraju teorijski i praktični pristup izvedbenim umjetnostima.

Nakon detaljnog dijela o dramskom kazalištu slijedi nešto kraći dodatak o glazbenom kazalištu, točnije o operi, baletu i plesnom teatru kao izvedbenim formama.